

*Joanna May¹**Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu*

SKUTKI PRAWNE NIEWŁAŚCIWEGO OKREŚLENIA GRANIC PODMIOTOWYCH POWÓDZTWA I MOŻLIWOŚCI KONWALIDACJI (ZAGADNIENIA PRAKTYCZNE)

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSP-W.2024.008>

Date of receipt: 20.12.2024

Date of acceptance: 29.04.2025

Streszczenie

Artykuł poświęcony został problematyce skutków prawnych niewłaściwego określenia granic podmiotowych powództwa i możliwości konwalidacji, które w doktrynie nie jest jednolicie rozumiane. W nauce prezentowane są poglądy wskazujące na procesowy lub materialnoprawny charakter legitymacji procesowej. W zależności więc od przyjętej koncepcji zaistnieją wyraźne różnice nie tylko w wydanym przez sąd rozstrzygnięciu, ale także w sposobie działania sądu. W celu przybliżenia skutków prawnych braku legitymacji procesowej, autorka omówiła dychotomiczny podział legitymacji procesowej odwołując się do przykładów legitymacji procesowej podmiotów niebędących stronami stosunku materialnoprawnego, badanie braku legitymacji procesowej, przedstawiła także możliwości konwalidacji braku legitymacji procesowej.

Słowa kluczowe: legitymacja procesowa, legitymacja formalna, legitymacja materialna, granice podmiotowe powództwa, podmiotowe przekształcenie powództwa, odrzucenie pozwu, oddalenie powództwa, uprawnienie materialnoprawne do wytoczenia powództwa, przesłanki procesowe.

Legal consequences of incorrect definition of the subject matter of the claim and possibilities of validation (practical issues) (Summary)

The article is devoted to the issue of the legal consequences of incorrectly defining the subjective limits of the claim and the possibility of validation, which is not uniformly understood in the doctrine. In science, there are views presented indicating the procedural or substantive nature of procedural legitimacy. Therefore, depending on the adopted concept, there will be clear differences not only in the decision issued by the court, but also in the way the court operates. In order to present the effects of the lack of procedural legitimacy, the author discussed the dichotomous division of procedural legitimacy, referring to examples of procedural legitimacy of entities that are not parties of the substantive legal relationship, examined the lack of procedural legitimacy, and also presented the possibilities of validating the lack of procedural legitimacy.

Key-words: procedural legitimacy, formal legitimacy, substantive legitimacy, subjective limits of the claim, subjective transformation of the claim, rejection of the claim, dismissal of the claim, substantive right to bring the claim, procedural premises.

¹ Joanna May – Katedra Prawa Handlowego, Morskiego i Postępowania Cywilnego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Prawa i Administracji, radca prawny, e-mail: jmay@umk.pl, ORCID: 0000-0001-8660-0784.

1. Uwagi wprowadzające

Powód występując do sądu z żądaniem udzielenia ochrony prawnej w stosunku do pozwanego powinien właściwie określić zakres podmiotowy powództwa. Proces cywilny ma dwustronny charakter, stąd też oprócz dokładnie określonego żądania, którym sąd jest związany, do urzeczywistnienia prawa powoda do ochrony prawnej, konieczne jest także określenie podmiotu uprawnionego do uzyskania tej ochrony, a więc powoda oraz podmiotu, który jest adresatem roszczeń powoda, czyli pozwanego².

Legitymacja procesowa rozumiana jako uprawnienie, upoważnienie lub możliwość do występowania w charakterze strony w konkretnym procesie³, jest łączona także z rozpoznaniem sprawy w określony sposób⁴. Należy ją odróżnić od zdolności sądowej, a więc zdolności do występowania w procesie cywilnym jako strona *in abstracto* (art. 64 k.p.c.)⁵.

Zdolność sądowa jest bezwzględną przesłanką procesową dodatnią, której brak pierwotny prowadzi do odrzucenia pozwu (art. 199 § 1 pkt 3 k.p.c.)⁶. Skutkiem nieusunięcia braku tej przesłanki procesowej jest nieważność postępowania (art. 379 pkt 2 k.p.c.). Dla odróżnienia brak legitymacji procesowej, której źródeł należy poszukiwać w prawie materialnym, prowadzi do oddalenia powództwa⁷.

Wydaje się zatem, że skutkiem niewłaściwego oznaczenia strony powodowej lub pozwanej jest oddalenie powództwa, które nie zamyka powodowi drogi do wytoczenia kolejnego powództwa we właściwej konfiguracji podmiotowej. Tytułowe zagadnienie nie jest jednak tak proste, ponieważ w nauce prezentowane są poglądy wskazujące na procesowy charakter legitymacji⁸. Dla dokonania odpowiednich ustaleń, konieczne jest przedstawienie dychotomicznego podziału legitymacji procesowej, a dokonanie oceny jej

² Bliżej S. Włodyka, *Podmiotowe przekształcenie powództwa*, Warszawa 1968, s. 6 i n.

³ Bliżej P. Grzegorzczak, *Legitymacja procesowa – pojęcie, funkcje i reżim procesowy*, Przegląd Sądowy 2020, nr 2, s. 8.

⁴ R. Obrębski, *Zarys istoty legitymacji w procesie cywilnym*, Polski Proces Cywilny 2017, nr 4, s. 453 i n.

⁵ Bliżej R. Obrębski, *Zarys istoty legitymacji...*, s. 453-528; R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności sądowej w postępowaniu cywilnym*, Polski Proces Cywilny 2016, nr 1, s. 8-65.

⁶ W. Siedlecki w: J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1958, s. 268. Bliżej R. Obrębski, *Zarys istoty zdolności sądowej...*, s. 8 i n. Zob. też M. Dziurda, *Szczególna zdolność sądowa*, Warszawa 2019, s. 27 i n.

⁷ Postanowienie SN z 29.06.2021 r., IV CZ 22/21, LEX nr 3372563.

⁸ Tak T. Misiuk, *Udział organizacji społecznych w ochronie praw obywateli w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972, s. 161 i n.; J. Jodłowski w: J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2003, s. 190.

charakteru prawnego, pozwoli na ocenę skutków prawnych niewłaściwego oznaczenia zakresu podmiotowego w procesie cywilnym i możliwości jego konwalidacji.

2. Dychotomiczny podział legitymacji procesowej

W doktrynie zarysował się podział na zwolenników jednolitego pojęcia legitymacji⁹ oraz dychotomicznego podziału wyróżniającego legitymację formalną (*ad processum*) oraz legitymację materialną (*ad causam*)¹⁰.

W nauce J. Jodłowski zwracał uwagę na konieczność rozróżnienia legitymacji materialnej (*legitimitas ad causam*), rozumianej jako posiadanie przez dany podmiot prawa podmiotowego lub interesu prawnego, wynikającego ze stosunku materialnoprawnego, mogącego podlegać ochronie sądowej, od legitymacji formalnej (*legitimitas ad processum*), która oznacza uprawnienie do wytoczenia powództwa i popierania go lub podjęcia obrony przed wytoczonym powództwem w celu uzyskania ochrony praw podmiotowych własnych lub cudzych¹¹. Wskazywał także, że legitymacja procesowa, w przeciwieństwie do zdolności sądowej, nie jest cechą stałą, lecz stanowi szczególnie uprawnienie do prowadzenia procesu i podlega odrębnej ocenie w każdym procesie¹².

Najczęściej legitymacja materialna (*legitimitas ad causam*) i legitymacja formalna (*legitimitas ad processum*) zespala się, ponieważ stronom powodowej i pozwanej służy prawo podmiotowe lub interes prawny, którego ochrony się domagają (niezależnie od zajmowanej pozycji procesowej) i faktycznie powód lub pozwany samodzielnie lub przez ustanowionego pełnomocnika procesowego podejmują czynności procesowe w celu ochrony swych praw podmiotowych. W tym wypadku legitymacja formalna (obok przysługującej równocześnie legitymacji materialnej) wynika z prawa podmiotowego. Drugim źródłem legitymacji formalnej (ale już bez legitymacji materialnej) jest ustawa (co ważne mogą to być przepisy prawa materialnego, ale również procesowego)¹³.

Dobrym przykładem rozwarstwienia wymienionych legitymacji *ad causam* oraz *ad processum* jest legitymacja formalna (*legitimitas ad processum*) przysługująca podmiotom na prawach strony takim jak prokurator, Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka, inspektor pracy, powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów, organizacje

⁹ W. Broniewicz, *Legitymacja procesowa*, Łódź 1963, s. 82 i n.

¹⁰ J. Jodłowski w: J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1987, s. 216 i n.

¹¹ J. Jodłowski w: J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1987, s. 216.

¹² J. Jodłowski w: J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie...* 1987, s. 216.

¹³ J. Jodłowski w: J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie...* 1987, s. 220.

pozarządowe¹⁴. Oczywistym jest, że prokurator lub inny podmiot na prawach strony wytaczając powództwo na rzecz uprawnionego podmiotu jest stroną w znaczeniu formalnym, której przysługuje jedynie legitymacja formalna (*legitimitas ad processum*), ponieważ to nie jego praw i interesów dotyczy postępowanie. Z kolei podmiot uprawniony, na rzecz którego doszło do wytoczenia powództwa posiada legitymację materialną (*legitimitas ad causam*), nie traci jednocześnie legitymacji formalnej (*legitimitas ad processum*), niezależnie od tego czy przystąpi do procesu. Gdyby jednak przystąpił do procesu cywilnego, to wówczas urzeczywistnia w pełni przysługującą mu legitymację materialną i formalną.

Koncepcja podziału na legitymację materialną (*legitimitas ad causam*) i legitymację formalną (*legitimitas ad processum*) ściśle wiąże się z dualistycznym rozumieniem strony¹⁵. Stroną w znaczeniu materialnym jest podmiot, którego praw i interesów dotyczy wynik postępowania, a więc ten któremu przysługuje legitymacja materialna (*legitimitas ad causam*). Natomiast stroną w znaczeniu formalnym jest podmiot, który występuje w procesie cywilnym w celu ochrony własnych lub cudzych praw i interesów. Podmioty te posiadają legitymację formalną (*legitimitas ad processum*). W nauce działanie podmiotów legitymowanych formalnie we własnym imieniu, ale na cudzy rachunek, określane jest mianem podstawienia procesowego¹⁶.

To rozwarstwienie legitymacji materialnej (*legitimitas ad causam*) i legitymacji formalnej (*legitimitas ad processum*) może również wynikać z przepisu ustawy, jak ma to miejsce w odniesieniu do zarządcy egzekucyjnego nieruchomości (art. 935 k.p.c.), syndyka masy upadłości (art. 144 pr.up.¹⁷), wykonawcy testamentu (art. 988 k.c.), kuratora spadku (art. 666 k.p.c.) lub też wierzyciela egzekwującego (art. 887 k.p.c., art. 902 k.p.c.). Wymienione podmioty zyskują legitymację formalną (*legitimitas ad processum*) kosztem strony stosunku materialnoprawnego (subrogacja rzeczowa) bądź też obok strony stosunku materialnoprawnego (substytucja procesowa), której nadal przysługuje legitymacja materialna (*legitimitas ad causam*). W tym wypadku legitymowany formalnie podmiot, niebędący stroną stosunku prawnego, którego dotyczy sprawa, może żądać jego ochrony zamiast (subrogacja procesowa) lub obok (substytucja procesowa) strony w znaczeniu

¹⁴ J. Jodłowski wyjaśnia, że przyznanie legitymacji formalnej podmiotom na prawach strony podyktowane jest innymi założeniami wynikającymi z ustawy w postaci m.in. ochrony praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie...* 1987, s. 216.

¹⁵ E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 150 i n.

¹⁶ J. Jodłowski w: J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie...* 1987, s. 218 i n.

¹⁷ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 614).

materialnoprawnym, gdyż ma własny – wynikający z ustawy - interes prawny w jego szeroko rozumianej ochronie¹⁸. Podmiot ten jako strona w znaczeniu formalnym działa w imieniu własnymi i we własnym interesie, ale na rzecz strony w znaczeniu materialnym.

Źródłem legitymacji materialnej (*legitimatío ad causam*) jest stosunek prawny, wynikający z prawa materialnego, podczas gdy źródłem legitymacji formalnej (*legitimatío ad processum*) jest prawo podmiotowe (co dotyczy tych podmiotów, których legitymacja formalna i materialna są scalone) lub przepis ustawy (dla podmiotów, którym przysługuje tylko legitymacja formalna). Słusznie podkreślał, Sąd Najwyższy, iż źródłem legitymacji procesowej nie może być pełnomocnictwo prawa materialnego, gdyż uprawnia ono pełnomocnika do działania w imieniu i na rzecz mocodawcy, nie daje mu natomiast uprawnienia do wytoczenia powództwa w imieniu własnym na rzecz mocodawcy¹⁹.

Jak zauważa S. Włodyka koncepcja dychotomicznego podziału legitymacji procesowej nawiązuje do funkcjonujących w niemieckim procesie cywilnym pojęć *Prozessführungbefugnis* (co W. Broniewicz identyfikuje jako legitymację procesową²⁰) oraz *Sachlegitimation* (legitymacja rzeczowa lub materialna)²¹. Jak słusznie podaje S. Włodyka wprowadzenie rozróżnienia między legitymacją materialną (rzeczową) a legitymacją procesową (w nawiązaniu do funkcjonujących w niemieckim procesie cywilnym pojęć *Prozessführungbefugnis* oraz *Sachlegitimation*) znajdowałoby uzasadnienie gdyby prowadziło do zróżnicowania skutków prawnych, a więc odpowiednio oddalenia powództwa wobec braku legitymacji materialnej (rzeczowej) oraz odrzucenia pozwu wobec braku legitymacji procesowej jako przesłanki procesowej. Takie rozwiązanie nie znajduje jednak uzasadnienia w przepisach k.p.c., stąd też wszystkie wypadki braku legitymacji muszą być z punktu widzenia skutków prawnych traktowane jednakowo. Ustawodawca świadomie nie zdecydował się na zamieszczenie w art. 199 k.p.c. skutku braku legitymacji procesowej, kontynuując zasady dotychczas bezspornie stosowane w polskiej nauce prawa²².

Zdaniem W. Siedleckiego **legitymacja procesowa** nie jest określeniem prawa procesowego, ponieważ o jej istnieniu decydują przepisy prawa materialnego. **Legitymacja procesowa** to materialne uprawnienie do występowania w konkretnym

¹⁸ Por. K. Gajda-Roszczyńska, *Udział podmiotów innych niż materialnie uprawnione jako stron w procesie cywilnym a kryterium interesu prawnego*, Polski Proces Cywilny 2015, nr 3, s. 358 i n.

¹⁹ Wyrok SN z 30.11.2017 r., IV CSK 24/17, LEX nr 2420327.

²⁰ Bliżej W. Broniewicz, *Podstawienie procesowe*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1963, z. 31, s. 145-166.

²¹ S. Włodyka, *Podmiotowe...*, s. 11-12 (przypis 7).

²² Tak S. Włodyka, *Podmiotowe...*, s. 12 (przypis 7).

procesie cywilnym w charakterze strony procesowej²³. Z kolei M. Sawczuk, uznawał legitymację procesową za instytucję materialnoprawną, ale mającą duże znaczenie procesowe²⁴, przy czym w jego ocenie brak legitymacji prowadzi do oddalenia powództwa, a odrzucenie powinno nastąpić przy zbiegu braku zdolności procesowej i legitymacji procesowej²⁵.

Według W. Broniewicza, legitymacja procesowa przysługuje podmiotowi, w stosunku do którego sąd może rozstrzygnąć o istnieniu albo nieistnieniu normy prawnej indywidualno-konkretniej przytoczonej w powództwie²⁶. Legitymacja procesowa to uprawnienie do występowania w danym procesie w charakterze powoda (legitymacja procesowa czynna) lub pozwanego (legitymacja procesowa bierna)²⁷.

Zdaniem K. Knoppka legitymacja procesowa jest przesłanką materialnoprawną rozumianą jako tytuł prawny do żądania sądowej ochrony prawnej w konkretnej sprawie cywilnej, której brak prowadzi do oddalenia powództwa²⁸.

Odminną koncepcję przedstawia R. Obrębski, podając, że legitymacja jest instytucją prawa procesowego, stanowi przesłankę procesową, a stwierdzenie jej braku powinno doprowadzić do odrzucenia pozwu, „nawet przez zastosowanie analogii do art. 199 § 1 k.p.c.”²⁹. Jego zdaniem podstawę prawną instytucji legitymacji procesowej stanowi art. 187 § 1 pkt 1 i 2 oraz art. 126 § 1 pkt 1 k.p.c. „w części dotyczącej obowiązku dokładnego oznaczenia podmiotów powództwa oraz stron danego procesu”³⁰. R. Obrębski podkreśla, że legitymacja procesowa stanowi instytucję oderwaną od prawa materialnego. Zdaniem R. Obrębskiego legitymacja procesowa, czyli legitymacja formalna, stanowi przesłankę procesową uzasadniającą odrzucenie pozwu³¹. Pogląd ten, choć posiłkując się odmienną argumentacją podziela G. Jędrejek, zdaniem którego legitymacja formalna powinna być traktowana jako przesłanka procesowa warunkująca nie tylko wszczęcie postępowania, ale i cały jego przebieg. Wiąże się ona z pojęciem osoby uprawnionej do

²³ W. Siedlecki w: W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 121. Podobnie A. Zieliński, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2012, s. 66 oraz H. Dolecki (*Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2007, s. 95), który uważa, że legitymacja procesowa przesłankę merytorycznego rozpoznania sprawy.

²⁴ M. Sawczuk, *Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1963, s. 75.

²⁵ M. Sawczuk, *Zdolność...*, s. 76.

²⁶ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1996, s. 126.

²⁷ W. Broniewicz, *Postępowanie...*, s. 126.

²⁸ K. Knoppek, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2015, s. 163 i n.

²⁹ R. Obrębski, *Zarys istoty legitymacji...*, s. 498 i n.

³⁰ R. Obrębski, *Zarys istoty legitymacji...*, s. 501.

³¹ R. Obrębski, *Zarys istoty legitymacji...*, s. 500.

dokonania danej czynności procesowej³². Według G. Jędrejka brak legitymacji formalnej, zarówno po stronie powoda, jak i pozwanego, prowadzi do odrzucenia pozwu, a brak legitymacji materialnej skutkuje oddaleniem powództwa³³.

Jak słusznie argumentuje P. Grzegorzcyk³⁴, legitymacja procesowa stanowi w istocie warunek od którego zależy (nie)dopuszczalność wydania wyroku, a jej brak stanowi przeszkodę do jego wydania. Oznacza to, że tego typu przesłanka nie powinna uzasadniać merytorycznego orzekania, lecz zostać ulokowana tradycyjnie w polskiej procesualistyce w grupie przesłanek procesowych. Jeśli więc postępowanie co do meritum nie może się toczyć, ocena zasadności roszczenia procesowego nie jest możliwa, a cel postępowania nie może zostać osiągnięty, to sąd powinien orzekać postanowieniem³⁵. W ocenie P. Grzegorzcyka, przyjęcie stanowiska, że legitymacja procesowa jest przesłanką procesową skutkującą odrzuceniem pozwu (art. 199 k.p.c. per analogiam) „pociąga za sobą potrzebę konsekwentnej rekonstrukcji reżimu procesowego legitymacji z wykorzystaniem przepisów regulujących podstawy odrzucenia pozwu”³⁶. Koncepcja ta wymagałaby również rozszerzenia w drodze analogii katalogu przyczyn nieważności postępowania (jeżeli przemawiają za tym dostateczne argumenty)³⁷, które wówczas zarówno sąd II instancji, jak i Sąd Najwyższy musiałyby uwzględniać z urzędu³⁸.

Na potrzeby debaty naukowej, przedstawione podglądy wraz z bogatą argumentacją³⁹ zdecydowanie przekonują do ich słuszności. Poglądy te z pewnością stanowią ważny postulat *de lege ferenda* w zakresie poszerzenia katalogu podstaw odrzucenia pozwu wobec braku legitymacji formalnej (*legitimitas ad processum*), której źródło wynika z ustawy. De lege lata jedynym kontrargumentem jest brak podstawy normatywnej do zróżnicowania skutków prawnych, a więc odpowiednio oddalenia

³² G. Jędrejek, *Legitymacja procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2019, s. 27 i n.

³³ G. Jędrejek, *Rozdział 5 Skutki braku legitymacji procesowej w: Legitymacja procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2019. Lex/el. Zdaniem tego autora stosowanie w drodze analogii przepisów regulujących odrzucenie pozwu jest trudne do zaakceptowania.

³⁴ Tak P. Grzegorzcyk, *Legitymacja...*, s. 33.

³⁵ Tak P. Grzegorzcyk, *Legitymacja...*, s. 33. Zob. też J. May, *Interes prawny - przesłanka skuteczności, zasadności czy dopuszczalności powództwa o ustalenie stosunku prawnego lub prawa?*, w: *Dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021, s. 145-167.

³⁶ Tak P. Grzegorzcyk, *Legitymacja...*, s. 41.

³⁷ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 243.

³⁸ Tak P. Grzegorzcyk, *Legitymacja...*, s. 42.

³⁹ Szerzej Bliżej K. Weitz, *Charakter interesu prawnego jako przesłanki powództwa o ustalenie (art. 189 k.p.c.)* w: *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzcyk, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 656 i n.; R. Obrębski, *Zarys istoty legitymacji...*, s. 453-528; P. Grzegorzcyk, *Legitymacja...*, s. 5 i n.

powództwa wobec braku legitymacji materialnej (rzeczowej) oraz odrzucenia pozwu wobec braku legitymacji procesowej jako przesłanki procesowej.

Zgodzić należy się z M. Dziurdą, że kwalifikacja legitymacji procesowej jako przesłanki procesowej pozwoliłaby w niektórych wypadkach uniknąć potrzeby odwoływania się do braku zdolności sądowej⁴⁰.

3. Legitymacja procesowa podmiotów niebędących stronami stosunku materialnoprawnego (zagadnienia wybrane)

3.1. Legitymacja procesowa prokuratora

Sytuacja procesowa prokuratora w postępowaniu cywilnym jest zróżnicowana⁴¹. Prokurator może żądać wszczęcia postępowania w niemal każdej sprawie cywilnej. Wszczęcie postępowania procesowego przez prokuratora następuje zaś przez wytoczenie jednego z dwóch rodzajów powództw: powództwa na rzecz określonego podmiotu (art. 55 i 56 k.p.c.) albo tzw. samoistnego powództwa prokuratora, tzn. powództwa wytaczanego nie na rzecz oznaczonej osoby (art. 57 k.p.c.).

W pierwszej z wymienionych sytuacji, prokurator wytacza powództwo na rzecz określonego podmiotu (art. 55 i art. 56 k.p.c.), wówczas np. wytaczane przez prokuratora powództwa o zasądzenie, wymagają wskazania oznaczonej osoby, na rzecz której takie powództwo jest wytaczane. W tym wypadku prokurator korzysta tylko z legitymacji procesowej formalnej (*legitimatio ad processum*)⁴².

Prokurator w tym drugim przypadku ma całkowitą samodzielność zarówno formalnoprawną, jak i materialnoprawną, co oznacza, że może on rozporządzać przedmiotem procesu. W takich procesach, w których prokurator nie wytacza powództwa na rzecz oznaczonej osoby posiada zarówno legitymację formalną (*legitimatio ad processum*), jak i własną legitymację procesową materialną (*legitimatio ad causam*), zwaną legitymacją publicznoprawną. Wówczas podstawą prawną jego legitymacji i działania w procesie jest art. 7 k.p.c., który odnosi się z reguły do powództw o ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa oraz o ustalenie⁴³.

Prokurator wytaczając powództwo na podstawie art. 57 k.p.c. w zw. z art. 7 k.p.c. nie działa na rzecz oznaczonej osoby, ale w interesie publicznym, a więc *verba legis* na

⁴⁰ M. Dziurda, *Szczególna...*, s. 355 i 362

⁴¹ Bliżej S. Włodyka, *Powództwo prokuratora w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1957, s. 77 i n.

⁴² S. Włodyka, *Powództwo...*, s. 125 i n.

⁴³ S. Włodyka, *Powództwo...*, s. 125 i n.

rzecz ochrony praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. Wytacza wówczas powództwo przeciwko wszystkim osobom będącym stronami tego stosunku prawnego, których powództwo to dotyczy⁴⁴. W takim postępowaniu po stronie pozwanej nie może więc występować tylko jeden podmiot, konieczne jest pozwanie dwóch stron stosunku prawnego, których dotyczy powództwo. Przemawia za tym wykładnia literalna art. 57 k.p.c., z którego wynika, że prokurator wnosi pozew przeciwko "osobom", podczas gdy w art. 55 i art. 56 k.p.c. jest mowa o "osobie" w liczbie pojedynczej⁴⁵.

Pomiędzy pozwanymi w procesie wytoczonym samodzielnie przez prokuratora zachodzi współuczestnictwo konieczne (art. 72 § 2 k.p.c.). Przepis art. 57 k.p.c. przesądza, że wszystkie podmioty będące stronami stosunku prawnego mają dopiero łącznie legitymację procesową do zajmowania pozycji strony pozwanej. Legitymacja bierna przysługuje nie każdemu z pozwanych oddzielnie, ale wszystkim łącznie, z takim skutkiem, że każdemu działającemu oddzielnie można zarzucić brak pełnej legitymacji procesowej, co w konsekwencji prowadzi do oddalenia powództwa⁴⁶. W takim przypadku wyrok uwzględniający powództwo naruszałby prawo materialne⁴⁷.

Unormowania dotyczące udziału prokuratora w postępowaniu cywilnym stanowią modelowe rozwiązania dla pozostałych podmiotów występujących w procesie cywilnym na prawach strony, takich jak organizacje pozarządowe (art. 62 k.p.c.), inspektor pracy (art. 63² k.p.c.), powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów (art. 63⁴ k.p.c.), Rzecznik Praw Obywatelskich (art. 14 pkt 4 ustawy o RPO⁴⁸), Rzecznik Praw Dziecka (art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o RPDz⁴⁹), a więc podmiotów innych niż materialnie uprawnione⁵⁰.

3.2. Legitymacja procesowa innych podmiotów niebędących stronami stosunku materialnoprawnego

Ustawodawca w wielu uregulowanych w ustawie przypadkach tzw. podstawienia procesowego umożliwia stronie realizację na drodze postępowania cywilnego cudzych

⁴⁴ Wyrok SA w Szczecinie z 24.05.2016 r., I ACa 956/14, LEX nr 2106969.

⁴⁵ Wyrok SA w Szczecinie z 24.05.2016 r., I ACa 956/14, LEX nr 2106969.

⁴⁶ Wyrok SN z 11.03.2005 r., II CK 487/04, LEX nr 603410; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14.07.1999 r., II CKN 395/98, LEX nr 78411.

⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17.11.2010 r., I CSK 67/10, LEX nr 688666, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8.10.2004 r., V CSK 663/03, LEX nr 590007; wyrok SA w Szczecinie z 24.05.2016 r., I ACa 956/14, LEX nr 2106969.

⁴⁸ Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1264 z późn. zm.).

⁴⁹ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 292).

⁵⁰ Szerzej K. Gajda-Roszczyńska, *Udział...*, s. 371 i n.

praw materialnych. Co istotne, możliwość dochodzenia we własnym imieniu roszczeń innego podmiotu musi znajdować swoje umocowanie w ustawie. Podstawienie procesowe, może mieć charakter bezwzględny (subrogacja rzeczowa) lub względny (substytucja procesowa).

Przy podstawieniu bezwzględnym legitymację formalną (*legitimatio ad processum*) posiada tylko podmiot podstawiony, zyskując ją kosztem strony stosunku materialnoprawnego (subrogacja rzeczowa). Natomiast przy podstawieniu względnym legitymację formalną (*legitimatio ad processum*) posiada podmiot podstawiony obok strony stosunku materialnoprawnego (substytucja procesowa). Chodzi o takie podmioty jak m.in. syndyk masy upadłości (art. 144 pr.up.), wykonawca testamentu (art. 988 k.c.), kurator spadku (art. 666 k.p.c.), wierzyciel egzekwujący (art. 887 k.p.c., art. 902 k.p.c.) lub zarządca egzekucyjny nieruchomości (art. 935 k.p.c.). Zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie przyjmuje się, że w tych przypadkach stroną procesową są wymienione podmioty; działają one we własnym imieniu, jednak nie w swojej, lecz w cudzej sferze prawnej⁵¹.

Przykładowo można przybliżyć specyfikę legitymacji procesowej syndyka. Zgodnie z art. 144 pr.up., postępowania sądowe i administracyjne dotyczące masy upadłości mogą być wszczęte i dalej prowadzone wyłącznie przez syndyka i przeciw niemu. Upadły traci bowiem legitymację do występowania w sprawach dotyczących masy z dniem ogłoszenia upadłości, a zyskuje ją syndyk. Syndyk jest więc stroną w znaczeniu formalnym (procesowym), działając w postępowaniu w imieniu własnym, ale na rzecz upadłego. Stroną w znaczeniu materialnym natomiast, pomimo ogłoszenia upadłości, nadal pozostaje upadły, ponieważ to on był podmiotem stosunku prawnego, z którego wyniknął spór⁵². Legitymację syndyka określa się w nauce jako legitymację formalną (*legitimatio ad causam*)⁵³ lub jako podstawienie procesowe (inaczej subrogację procesową)⁵⁴. Podstawienie procesowe syndyka w miejsce upadłego jest podstawieniem bezwzględnym, przy którym legitymację procesową ma tylko podmiot podstawiony, przy czym podstawienie to odnosi się tylko do postępowań dotyczących masy upadłości⁵⁵. Syndyk

⁵¹ Bliżej M. Michalska-Marciniak, *Pojęcie strony w: Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym: podmioty postępowania*, t. 3A, System Postępowania Cywilnego, red. K. Flaga-Gieruszyńska i P. Osowy, Warszawa 2024, s. 8 i n.

⁵² A. Jakubecki w: F. Zedler, A. Jakubecki, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, wyd. III, Warszawa 2011, art. 144, nb. 3.

⁵³ M. Sawczuk, *Zdolność...*, s. 75

⁵⁴ W. Broniewicz, *Legitymacja...*, s. 52; W. Broniewicz, *Podstawienie...*, s. 155.

⁵⁵ Wyrok SN z 16.01.2009 r., III CSK 244/08, LEX nr 523687. Upadły ma legitymację procesową m.in. w sprawach o prawa stanu, ochronę dóbr osobistych, w sprawach dotyczących mienia niewchodzącego do masy

traci legitymację procesową w sprawach dotyczących praw upadłego z dniem uprawomocnienia się postanowienia o umorzeniu postępowania upadłościowego⁵⁶.

Kontrowersje wywołuje natomiast kwestia zdolności sądowej tych podmiotów, chodzi bowiem o to, czy podmiotowość procesową tych podmiotów należy wiązać z pełnioną przez nie funkcją, czy z osobą, która tę funkcję wykonuje. Sąd Najwyższy słusznie powiązał podmiotowość procesową z funkcją tych podmiotów (np. syndyka), nie zaś z osobą fizyczną wykonującą określoną funkcję. Przyjął, że postępowanie sądowe, którego stroną była osoba nielegitymująca się licencją syndyka jest nieważne z powodu braku zdolności sądowej, oraz że do utraty zdolności sądowej syndyka dochodzi na skutek wygaśnięcia jego funkcji w następstwie umorzenia postępowania upadłościowego⁵⁷.

4. Badanie braku legitymacji procesowej (zagadnienia praktyczne)

Ustalenie charakteru prawnego legitymacji procesowej oraz skutku prawnego związanego z jej brakiem pozostaje w ścisłym związku z istotną z punktu widzenia praktyki stosowania prawa oceną czy brak legitymacji jest kwestią, którą sąd bada z urzędu czy też wyłącznie na zarzut, a jeśli na zarzut, to czy zarzut ten jest ograniczony terminami na zgłaszanie wniosków dowodowych i twierdzeń (art. 205¹² k.p.c.).

Badanie (nie)istnienia legitymacji procesowej wiąże się także z dychotomicznym podziałem legitymacji procesowej. Konsekwencją bowiem przyjęcia dychotomicznego podziału są różne skutki prawne związane z brakiem legitymacji formalnej (*legitimitas ad processum*) oraz legitymacji materialnej (*legitimitas ad causam*), a więc odpowiednio odrzucenie pozwu lub oddalenie powództwa. Z jednolitym rozumieniem legitymacji procesowej łączy się natomiast skutek w postaci oddalenia powództwa. Charakter prawny legitymacji procesowej nie tylko determinuje więc skutek jej braku dla procesu cywilnego, ale także właściwy moment badania (nie)istnienia legitymacji procesowej.

Przyjęcie koncepcji, zgodnie z którą brak legitymacji formalnej (*legitimitas ad processum*) prowadzi do odrzucenia pozwu oznacza, że mamy do czynienia z przesłanką o charakterze procesowym. Istnienie bezwzględnych przesłanek procesowych sąd bada z urzędu na każdym etapie postępowania (art. 202 k.p.c.), w tym już na etapie jego wszczęcia. Jej brak może prowadzić do nieważności postępowania, co podlega badaniu nie

upadłości (art. 63-67 pr.up.), ponieważ postępowania te nie dotyczą masy upadłości w rozumieniu art. 144 ust. 1 pr.up.

⁵⁶ Postanowienie SN z 18.10.2004 r., I PZ 22/04, OSNP 2005, nr 10, poz. 146.

⁵⁷ Wyrok SN z 19.01.2012 r., IV CSK 206/11, LEX nr 1119549; Wyrok SN z 12.04.2012 r., II CSK 394/11, LEX nr 1214633.

tylko przez sądy powszechne obu instancji, ale także przez Sąd Najwyższy. Silnym argumentem, który można przeciwstawić tej koncepcji jest brak podstawy normatywnej wobec zamkniętego katalogu podstaw odrzucenia pozwu (art. 199, art. 1099 § 1, art. 1111, art. 1124 § 3, art. 1165 § 2 k.p.c.).

Przyjęcie natomiast, zgodnie z dominującymi w doktrynie i judykaturze poglądami, że legitymacja procesowa, ma charakter materialnoprawny, nie rozwiązuje postawionego na wstępie problemu, a mianowicie czy sąd bada (nie)istnienie legitymacji procesowej z urzędu czy też wyłącznie na zarzut.

Wyjaśnienie tej kwestii jest także ważne w praktyce stosowania prawa z punktu widzenia obranej przez pozwanego strategii obrony. Brak legitymacji procesowej bowiem, w typowych i najczęściej występujących w praktyce sytuacjach, a mianowicie, gdy legitymacja procesowa materialna (*legitimitas ad causam*) i formalna (*legitimitas ad processum*) są scalone, prowadzi do oddalenia powództwa. Skutek ten, który pozwany może osiągnąć poprzez podniesienie tego materialnoprawnego zarzutu o charakterze niweczącym prawo, uzasadnia zaliczenie go do środków obrony pozwanego⁵⁸. Pozwany z punktu widzenia taktyki procesowej i celu, który zamierza osiągnąć, a więc oddalenia powództwa, powinien podnieść zarzut braku legitymacji procesowej jak najpóźniej, a więc w stanowisku końcowym, jeśli sąd skierował sprawę do rozpoznania na posiedzeniu niejawnym (art. 224 § 3 k.p.c.) lub bezpośrednio przed zamknięciem rozprawy (art. 224 § 1 k.p.c.), jeśli skierował sprawę do rozpoznania na rozprawie.

Jeżeli przyjmiemy, że zarzut braku legitymacji procesowej jest objęty zakresem pojęciowym twierdzeń⁵⁹, to konsekwentnie należałoby uznać, iż jest on ograniczony terminami na zgłaszanie wniosków dowodowych i twierdzeń, określonych przez sąd na podstawie art. 205³ § 2 k.p.c. lub też wynikających z art. 205¹² k.p.c. Przepisy te adresowane do obu stron procesu cywilnego, określają jednoczenie powinność sądu egzekwowania obowiązków nałożonych na strony, co oznacza, że obowiązkiem sądu jest pominięcie spóźnionych twierdzeń i dowodów tak, jak gdyby w ogóle nie zostały zgłoszone. Co ważne, z punktu widzenia taktyki procesowej pozwanego, zgłoszenie zarzutu braku legitymacji procesowej w określonych terminach, umożliwiłoby powodowi zmianę podmiotową powództwa, czyniąc jednocześnie obronę pozwanego nieskuteczną⁶⁰.

⁵⁸ J. May, *Obrona pozwanego w procesie cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013, s. 124 i 261.

⁵⁹ Zarzuty są w istocie twierdzeniami, stąd też zarzut braku legitymacji procesowej jest twierdzeniem o braku uprawnienia do występowania w konkretnym procesie cywilnym w charakterze strony.

⁶⁰ Zob. też J. May, *Obrona...*, s. 421 i n.

Zaaprobowanie tego stanowiska oznaczałoby także przyzwolenie, by sąd nie badał czy proces cywilny toczy się we właściwej konfiguracji podmiotowej, jeśli pozwany nie zgłosił zarzutu lub zgłoszony zarzut zostałby pominięty jako spóźniony.

W mojej ocenie, niezależnie od możliwości podniesienia przez pozwanego w ramach podjętej obrony zarzutu braku legitymacji procesowej czynnej lub biernej, sąd powinien na chwilę zamknięcia rozprawy (art. 316 § 1 k.p.c.) sprawdzać czy powód jest podmiotem legitymowanym do żądania udzielenia mu ochrony prawnej oraz czy pozwany jest faktycznie adresatem skierowanego do niego roszczenia, bo na sądzie spoczywa obowiązek stosowania z urzędu do ustalonego w sprawie stanu faktycznego przepisów prawa materialnego⁶¹. Przyjęcie odmiennego stanowiska prowadziłoby do nieakceptowalnej sytuacji, w której sąd udziela ochrony prawnej, mimo wytoczenia powództwa przez osobę nieposiadającą legitymacji procesowej czynnej lub przeciwko osobie nieposiadającej legitymacji procesowej biernej, bądź też w sytuacji gdy obie strony nie posiadają legitymacji, co teoretycznie jest możliwe, choć z pewnością występuje niezmiernie rzadko. Bez wątpienia w takim przypadku wyrok uwzględniający powództwo naruszałby prawo materialne⁶².

Brak legitymacji procesowej w każdym z wymienionych wypadków prowadzi do oddalenia powództwa, przy czym oddalenie nastąpi wyłącznie z powodu braku uprawnienia do występowania w procesie w charakterze strony powodowej lub pozwanej, a co za tym idzie powaga rzeczy osądzonej (*res iudicata*) nie będzie stała na przeszkodzie wytoczeniu kolejnego powództwa we właściwej konfiguracji podmiotowej⁶³.

Oddalenie powództwa z powodu braku legitymacji procesowej następuje bez badania jego zasadności, ponieważ skutek ten następuje, gdy z żądaniem ochrony prawnej wystąpił niewłaściwy podmiot lub adresatem roszczeń powoda jest nieposiadający legitymacji procesowej pozwany⁶⁴. Zasadność powództwa natomiast podlega ocenie, gdy

⁶¹ Wyrok SN z dnia 26.10.2017 r., II CSK 790/16, OSNC-ZD 2018, nr 4, poz. 57; wyrok SA w Warszawie z 23.11.2016 r., I ACa 1908/15, LEX nr 2210955; wyrok SA w Gdańsku z 12.06.2018 r., V ACa 741/17, LEX nr 2617869.

⁶² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17.11.2010 r., I CSK 67/10, LEX nr 688666, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8.10.2004 r., V CSK 663/03, LEX nr 590007; wyrok SA w Szczecinie z 24.05.2016 r., I ACa 956/14, LEX nr 2106969.

⁶³ Oddalenie powództwa z powodu braku pełnej legitymacji procesowej po stronie powodowej nie stanowi przeszkody do ponownego jego wytoczenia między stronami właściwie już ukształtowanymi (mającymi pełną legitymację procesową), ponieważ brak tożsamości podmiotowej stron w każdym z obu procesów sprzeciwia się przyjęciu wystąpienia stanu powagi rzeczy osądzonej w następstwie wydania wyroku w pierwszej ze spraw.- Wyrok SA w Gdańsku z 12.06.2018 r., V ACa 741/17, LEX nr 2617869.

⁶⁴ Wyrok SA w Warszawie z 23.11.2016 r., I ACa 1908/15, LEX nr 2210955; wyrok SA w Gdańsku z 12.06.2018 r., V ACa 741/17, LEX nr 2617869.

powództwo wytoczył podmiot, któremu przysługuje uprawnienie do uzyskania ochrony prawnej w stosunku do pozwanego jako właściwego adresata roszczeń powoda. Warto przy tym odnotować, że jeśli sąd pierwszej instancji oddali powództwo z powodu braku legitymacji procesowej czynnej, to w razie stwierdzenia w postępowaniu apelacyjnym, że legitymacja ta jednak przysługuje, to sytuacja ta jest w orzecznictwie, za aprobatą doktryny, jednoznacznie kwalifikowana jako nierozpoznanie istoty sprawy, które usprawiedliwia wydanie wyroku kasatoryjnego⁶⁵.

Co ważne, do sądu należy dokonanie oceny dopuszczalności i zasadności powództwa w określonych przez powoda granicach podmiotowych i przedmiotowych. Jedynie przy współuczestnictwie koniecznym, na sądzie pierwszej instancji, spoczywa obowiązek podjęcia odpowiednich czynności zmierzających do usunięcia ewentualnych braków w pełnej legitymacji procesowej⁶⁶. Ustawodawca oczekuje, że sąd nie ograniczy się do oddalenia powództwa, ale uprzednio na podstawie art. 195 k.p.c. wezwie stronę powodową, aby oznaczyła w wyznaczonym terminie osoby niebiorące udziału w taki sposób, by ich wezwanie lub zawiadomienie było możliwe, a następnie wezwie osoby niezapozwane do wzięcia udziału w sprawie w charakterze pozwanych, a osoby, których udział w sprawie w charakterze powodów jest konieczny, sąd zawiadomi o toczącym się procesie. W wyroku z dnia 26.10.2017 r. Sąd Najwyższy⁶⁷, wyjaśnił, że okoliczność, że legitymacja procesowa czynna lub bierna stanowi przesłankę warunkującą przesądzenie przez sąd kwestii zasadności przedstawionego mu pod osąd roszczenia, powoduje to, że jej brak, w tym wypadku, w których po stronie czynnej lub po stronie biernej nie występują wszystkie podmioty, których łączny udział w sprawie jest konieczny, sąd musi brać pod uwagę z urzędu niezależnie od tego, czy strona podniesie w tym zakresie zarzut. Pozostawiając poza rozważaniami wypadki szczególne (np. art. 192 pkt 3 k.p.c.), wskazać należy, iż przy założeniu, że chodzi o przesłankę procesową, powyższe wynika z art. 202 zdanie trzecie k.p.c., a przy założeniu, iż chodzi o przesłankę merytoryczną - z ogólnej zasady stosowania przez sąd z urzędu prawa materialnego do ustalonego w sprawie stanu faktycznego miarodajnego w chwili orzekania (art. 316 § 1 k.p.c.). Ustaliwszy, że nie występują w charakterze powodów lub pozwanych wszystkie osoby, których łączny udział w sprawie jest konieczny, sąd musi postąpić w sposób określony w art. 195 § 1 k.p.c.

⁶⁵ Postanowienie SN z 16.03.2022 r., III CZ 71/22, LEX nr 3404723.

⁶⁶ Wyrok SN z 17.11.2010 r., I CSK 67/10, LEX nr 688666.

⁶⁷ Wyrok SN z dnia 26.10.2017 r., II CSK 790/16, OSNC-ZD 2018, nr 4, poz. 57.

Orzeczenie to dotyczy współuczestnictwa koniecznego, nie mniej wydaje się, że spostrzeżenia Sądu Najwyższego dotyczące badania legitymacji procesowej jako przesłanki materialnoprawnej z urzędu mają charakter uniwersalny.

W swym orzecznictwie Sąd Najwyższy podkreśla, że legitymację procesową sąd musi brać pod uwagę z urzędu niezależnie od tego, czy strona podniesie w tym zakresie zarzut, chodzi bowiem o przesłankę warunkującą przesądzenie przez sąd kwestii zasadności przedstawionego mu pod osąd roszczenia, a więc wynikającą z prawa materialnego przesłankę merytoryczną, a obowiązek stosowania przez sąd z urzędu prawa materialnego wynika „z ogólnej zasady stosowania przez sąd z urzędu prawa materialnego do ustalonego w sprawie stanu faktycznego miarodajnego w chwili orzekania (art. 316 § 1 k.p.c.)”⁶⁸.

5. Możliwość konwalidacji braku legitymacji procesowej

Określenie granic podmiotowych powództwa w procesie cywilnym należy do powoda⁶⁹. Zaistniałe w tym zakresie błędy można korygować poprzez sprostowanie oznaczenia strony albo poprzez podmiotową zmianę powództwa⁷⁰.

Niewłaściwe oznaczenie strony należy odróżnić od niewłaściwego doboru podmiotów procesu. Tam, gdzie powód prawidłowo oznaczył podmiot, który według jego intencji miał być stroną przeciwną, ale - z punktu widzenia prawa materialnego - dokonał doboru tego podmiotu w sposób niewłaściwy, do usunięcia wady aktu jego woli może dojść tylko przez odwołanie wadliwej czynności procesowej (art. 203 k.p.c.) albo w drodze podmiotowego przekształcenia procesu (art. 194-198 k.p.c.). Z kolei na podstawie art. 350 k.p.c. można sprostować w wyroku niedokładność przez uściślenie oznaczenia strony, jednak jest to dopuszczalne tylko wtedy, gdy istnienie oczywistej omyłki wynika z oceny zakresu przedmiotowego i podmiotowego rozstrzygnięcia. W trybie art. 350 § 1 k.p.c. nie może dochodzić do podmiotowego przekształcenia procesu, z obejściem właściwych w tej mierze przepisów art. 194-198 k.p.c.⁷¹

⁶⁸ Wyrok SN z dnia 26.10.2017 r., II CSK 790/16, OSNC-ZD 2018, nr 4, poz. 57; wyrok SA w Warszawie z 23.11.2016 r., I ACa 1908/15, LEX nr 2210955; wyrok SA w Gdańsku z 12.06.2018 r., V ACa 741/17, LEX nr 2617869.

⁶⁹ Bliżej S. Włodyka, *Podmiotowe...*, s. 6 i n.

⁷⁰ J. May, *Podmiotowe przekształcenie procesu* w: Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym: podmioty postępowania, t. 3A, System Postępowania Cywilnego, red. K. Flaga-Gieruszyńska i P. Osowy, Warszawa 2024, s. 356 i n.

⁷¹ Postanowienie SA w Warszawie z 11.05.2016 r., I ACa 1074/15, LEX nr 2075682.

Wszelkie przekształcenia podmiotowe po zawiśnięciu sporu dopuszczalne są tylko w przypadkach wyraźnie przewidzianych w ustawie. Mogą być one następstwem zmian podmiotowych zachodzących w stosunkach prawnych będących przedmiotem postępowania czy to wskutek sukcesji generalnej lub szczególnej (art. 174 § 1 pkt 1, 181 § 1 pkt 1 i 2, 192 pkt 3 k.p.c.) bądź też nosić charakter procesowy (art. 194-198 k.p.c.). Dopuszczalność tych ostatnich jest podyktowana umożliwieniem już w trakcie toczącego się postępowania naprawienia błędów niewłaściwego określenia jego granic podmiotowych, braku legitymacji procesowej występującej zarówno po stronie pozwanej, jak i powodowej. Przy czym tylko przy zachowaniu wymaganych ustawowo warunków można zmienić podmioty występujące w charakterze stron procesowych, jeżeli nie one powinny zajmować pozycję strony w obecnym procesie⁷².

Warto przy tym podkreślić, że uzupełnienie legitymacji procesowej może być co do zasady dokonane wyłącznie w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji (art. 391 § 1 *in fine* k.p.c.)⁷³.

Podmiotowa zmiana powództwa może polegać na wezwaniu do procesu właściwego pozwanego (art. 195 § 1 i 2 k.p.c.), na zawiadomieniu o toczącym się procesie właściwego powoda w celu umożliwienia mu wstąpienia do procesu (art. 196 § 1 i 2 k.p.c.) oraz na wezwaniu osób niezapozwanych do wzięcia udziału w sprawie w charakterze pozwanych lub zawiadomieniu o toczącym się procesie osoby, których udział w sprawie w charakterze odpowiednio w charakterze pozwanych lub powodów jest konieczny. Konsekwencją wadliwego oznaczenia strony pozwanej (art. 194 § 1 k.p.c.), powodowej (art. 196 § 1 k.p.c.) lub nieuzupełnienia legitymacji procesowej łącznej (art. 195 k.p.c.) jest oddalenie powództwa⁷⁴.

W świetle art. 194 § 1 k.p.c. przekształcenie podmiotowe procesu wymaga wniosku powoda lub pozwanego o wezwanie osoby trzeciej do udziału w sprawie w charakterze pozwanego oraz postanowienia sądu orzekającego wzywającego do udziału w sprawie wskazaną we wniosku osobę. Czynności dokonywane w toku postępowania przed sądem i mające wywoływać skutki procesowe podlegają unormowaniom zawartym w Kodeksie postępowania cywilnego, a ich adresatem są zarówno pozostali uczestnicy postępowania jak i sąd. Czynności te dla swej skuteczności muszą odpowiadać przepisom ustawy je normującym, a zatem oświadczenia procesowe stron muszą być wyraźne i jednoznaczne,

⁷² Postanowienie SA w Katowicach z 3.04.2003 r., I ACa 937/02, LEX nr 175230.

⁷³ Wyrok SN z 26.01.2017 r., I CSK 27/16, LEX nr 2259292.

⁷⁴ J. May, *Podmiotowe...*, s. 356 i n.

nie można domniemywać woli podmiotu procesowego, treści składanych oświadczeń procesowych, a zatem generalnie rzecz ujmując poza wypadkami wyraźnie wskazanymi w Kodeksie postępowania cywilnego czynności procesowe nie mogą być dokonywane w sposób dorozumiany⁷⁵.

Inicjatywę w zakresie podmiotowej zmiany powództwa, ustawodawca pozostawił głównie powodowi, który jest dysponentem procesu. Od tej zasady są dwa wyjątki, kiedy to w art. 194 § 1 k.p.c. ustawodawca pozwala pozwanemu wpłynąć na kształt podmiotowy powództwa oraz w art. 195 k.p.c. przy współuczestnictwie koniecznym ustawodawca nakłada na sąd obowiązek czuwania nad właściwą konfiguracją podmiotową procesu cywilnego. O ile bowiem brak legitymacji czynnej, jak i biernej, prowadzi do oddalenia powództwa, bez rozpoznania przez sąd meritum sporu, to w przypadku zaś występowania legitymacji procesowej obejmującej współuczestników koniecznych aktualizuje się przy tym dodatkowo kwestia stosowania przepisu art. 195 k.p.c.⁷⁶. Jeżeli wobec nieuczynienia zadość przez stronę powodową wezwaniu sądu przewidzianemu w art. 195 § 1 k.p.c. po jednej ze stron procesu nie występują wszystkie osoby, których łączny udział w sprawie jest konieczny, to zachodzi brak legitymacji procesowej po tej stronie procesu, a jest to skutek materialnoprawny, pociągający za sobą niemożliwość uwzględnienia powództwa; nie zachodzą wówczas żadne przeszkody procesowe do wydania wyroku oddalającego powództwo. Jeśli więc powód - wbrew wezwaniu opartemu o art. 195 § 1 k.p.c. - nie wskazał po stronie powodowej lub pozwanej wszystkich osób, których łączny udział w sprawie jest konieczny, to zachodzą podstawy do wydania wyroku oddalającego powództwo⁷⁷.

Warto zasygnalizować, że zgodnie z przedstawionymi przez M. Dziurdę założeniami planowanych zmian k.p.c. przepisy art. 194-198 k.p.c. mają zostać uchylone⁷⁸. Odnosząc się do tych planów, warto jednak przywołać ich istotę oraz zgadzając się z J. Jagiełą, podkreślić, że proveniencja tych przepisów schodzi na dalszy plan wobec ich znaczenia dla praktyki stosowania prawa⁷⁹.

⁷⁵ Postanowienie SA w Katowicach z 3.04.2003 r., I ACa 937/02, LEX nr 175230.

⁷⁶ Wyrok SA w Szczecinie z 24.05.2016 r., I ACa 956/14, LEX nr 2106969.

⁷⁷ Wyrok SA w Szczecinie z 24.05.2016 r., I ACa 956/14, LEX nr 2106969.

⁷⁸ Tak M. Dziurda wystąpienie na VI Forum Prawa Procesowego Cywilnego „Współczesne wyzwania nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego”, Łódź 22.11.2024 r.

⁷⁹ Tak J. Jagieła, wystąpienie pt. Przedmiotowa i podmiotowa zmiana powództwa na VI Forum Prawa Procesowego Cywilnego „Współczesne wyzwania nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego”, Łódź 22.11.2024 r.

6. Skutki prawne braku legitymacji procesowej

Skutki braku legitymacji procesowej należy wiązać z jej charakterem prawnym, a tym samym z koncepcją legitymacji procesowej jako przesłanki materialnoprawnej lub przesłanki procesowej.

W nauce prawa procesowego J. Jodłowski w powołaniu na stanowisko wyrażone przez T. Misiuk⁸⁰, podaje, że brak przesłanki formalnej nie może prowadzić do oddalenia powództwa. Słusznie T. Misiuk i J. Jodłowski argumentują, że niedopuszczalne jest wydanie wyroku w sprawie, w której powództwo wytoczył podmiot np. organizacja pozarządowa nieuprawniona do wytaczania powództw w imieniu osoby fizycznej (działając bez jej zgody) lub gdy powództwo zostanie wytoczone przeciwko kuratorowi po jego zwolnieniu z pełnienia tej funkcji. Proponowanym przez T. Misiuk i J. Jodłowskiego rozwiązaniem jest odrzucenie pozwu, tyle że na przeszkodzie przyjęciu tej koncepcji stoi katalog zamknięty podstaw odrzucenia pozwu (art. 199 i 1099 k.p.c.). Z tego względu T. Misiuk i J. Jodłowski proponują stosować art. 199 § 1 k.p.c. *per analogiam legis*⁸¹.

Jak podaje S. Włodyka wprowadzenie rozróżnienia między legitymacją procesową a legitymacją materialną (rzeczową) znajdowałoby uzasadnienie gdyby prowadziło do zróżnicowania skutków prawnych, a więc odpowiednio do odrzucenia pozwu lub oddalenia powództwa. Jeśli zatem ustawodawca nie zdecydował się na takie rozwiązanie, to wobec braku podstawy normatywnej do odrzucenia pozwu z powodu braku legitymacji procesowej (*legitimatatio ad processum*), wszystkie wypadki braku legitymacji muszą być z punktu widzenia skutków prawnych traktowane jednakowo⁸².

Zdaniem W. Siedleckiego, o (nie)istnieniu legitymacji procesowej decyduje prawo materialne na podstawie podanego w pozwie stanu faktycznego sprawy⁸³.

Według P. Grzegorzcyka, brak legitymacji formalnej (*ad processum*) jest równoznaczny z niedopuszczalnością postępowania i powinien skutkować odrzuceniem pozwu, a zamkniętego katalogu podstaw umorzenia postępowania nie należy absolutyzować⁸⁴. Ogólna formuła art. 355 k.p.c. powinna sprzyjać elastycznej interpretacji

⁸⁰ T. Misiuk, *Udział...*, s. 161 i n.

⁸¹ J. Jodłowski w: J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2003, s. 190.

⁸² Tak S. Włodyka, *Podmiotowe...*, s. 12 (przypis 7).

⁸³ W. Siedlecki w: J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie...*, s. 277.

⁸⁴ P. Grzegorzcyk, *Legitymacja...*, s. 40 i n.

przepisów limitujących podstawy odrzucenia pozwu. Pod rządami art. 231 d.k.p.c. dopuszczono rozszerzenie kręgu podstaw odrzucenia pozwu, sięgając w tym zakresie do analogii. Uchybienie w postaci braku legitymacji procesowej formalnej nie ustępuje rangą podmiotowym przyczynom nieważności postępowania z art. 379 k.p.c.⁸⁵

W orzecznictwie zgodnie przyjmuje się, że brak legitymacji procesowej prowadzi do oddalenia powództwa, nie zaś do odrzucenia pozwu (art. 199 k.p.c.) i nie ma żadnego związku z kwestią nieważności postępowania⁸⁶. Legitymacja procesowa oznacza wynikające z przepisów prawa materialnego bądź prawa procesowego uprawnienie do uczestniczenia w konkretnym postępowaniu cywilnym w charakterze powoda (legitymacja czynna) lub pozwanego (legitymacja bierna). Legitymacja procesowa materialna przysługuje bezpośrednio podmiotom określonego stosunku prawnego, natomiast legitymacja procesowa formalna przysługuje osobie wykonującej określoną rolę, ale jednocześnie nie będącej stroną danego stosunku prawnego⁸⁷. Brak legitymacji czynnej, jak i biernej, prowadzi do oddalenia powództwa, bez rozpoznania przez sąd meritum sporu⁸⁸.

Jak podkreśla się w literaturze i orzecznictwie legitymacja procesowa należy do przesłanek materialnych, przez które należy rozumieć okoliczności stanowiące w świetle norm prawa materialnego warunki poszukiwania ochrony prawnej na drodze sądowej. Zatem legitymacja procesowa jest przesłanką merytoryczną, o której istnieniu przesądzają przepisy prawa materialnego, mające zastosowanie w konkretnym stanie faktycznym, nie zaś przepisy procesowe, jej brak nie prowadzi do odrzucenia pozwu lecz do oddalenia powództwa⁸⁹.

Wydaje się, że w doktrynie⁹⁰ i judykaturze⁹¹ nadal dominuje podgląd, że brak legitymacji procesowej prowadzi do oddalenia powództwa i wynika to z przekonania, że

⁸⁵ P. Grzegorzcyk, *Legitymacja...*, s. 40 i n.

⁸⁶ Wyrok SN z 6.04.2004 r., I CK 628/03, LEX nr 500174; postanowienie SN z 29.06.2021 r., IV CZ 22/21, LEX nr 3372563.

⁸⁷ Wyrok SA w Szczecinie z 24.05.2016 r., I ACa 956/14, LEX nr 2106969.

⁸⁸ Wyrok SA w Szczecinie z 24.05.2016 r., I ACa 956/14, LEX nr 2106969.

⁸⁹ Wyrok SA w Warszawie z 23.11.2016 r., I ACa 1908/15, LEX nr 2210955. Brak biernej legitymacji procesowej nie uzasadnia zatem odrzucenia apelacji, gdyż legitymacja procesowa stanowi materialnoprawną przesłankę rozstrzygnięcia. - Postanowienie SN z 19.06.2015 r., IV CZ 18/15, LEX nr 1793707.

⁹⁰ Tak m.in. S. Włodyka, *Podmiotowe...*, s. 12 (przypis 7), H. Pietrkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2013, s. 107; K. Knoppek, *Postępowanie...*, s. 163 i n.; A. Marciniak w: W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020, s. 189; J. May, *Podmiotowe...*, s. 356.

⁹¹ Zob. m.in. wyrok SN z 18.01.2000 r., III CSK 525/98, LEX nr 1218221. W wyroku z 6.04.2004 r., I CK 628/0 (LEX nr 500174), Sąd Najwyższy podkreślił, że „Brak legitymacji procesowej prowadzi do oddalenia powództwa, nie zaś do odrzucenia pozwu (art. 199 k.p.c.), i nie ma żadnego związku z kwestią nieważności postępowania”. Tak też SN w postanowieniu z 29.06.2021 r., IV CZ 22/21, LEX nr 3372563.

źródłem uprawnienia do bycia stroną są przepisy prawa materialnego. Stąd też gdy powództwo wytoczył podmiot, który nie jest stroną stosunku materialnoprawnego lub też powództwo zostało wytoczone przeciwko podmiotowi, który nie jest legitymowany biernie, to w każdym z wymienionych wypadków powództwo powinno zostać oddalone. W typowych i najczęściej występujących sytuacjach, a mianowicie, gdy legitymacja procesowa materialna (*legitimatío ad causam*) i formalna (*legitimatío ad processum*) są scalone, to oddalenie powództwa następuje najczęściej z powodu braku legitymacji materialnej. Choć koncepcja ta załamuje się, gdy rozdzielimy legitymację materialną *ad causam* od legitymacji *ad processum*, to brak podstawy normatywnej do odrzucenia pozwu prowadzi do wniosku, że *de lege lata* skutkiem braku legitymacji procesowej jest oddalenie powództwa, czemu sąd daje wyraz w treści wydanego wyroku.

7. Wnioski końcowe

1. Legitymacja procesowa oznacza wynikające z przepisów prawa materialnego bądź prawa procesowego uprawnienie do uczestniczenia w konkretnym postępowaniu cywilnym w charakterze powoda (legitymacja czynna) lub pozwanego (legitymacja bierna).
2. Niektórzy z przedstawicieli doktryny odchodzą od „jednolitej” koncepcji legitymacji procesowej wyróżniając legitymację materialną oraz legitymację procesową⁹². Pierwsza z nich oznacza posiadanie przez dany podmiot prawa podmiotowego lub interesu prawnego mogącego podlegać ochronie w drodze sądowej, druga natomiast oznacza uprawnienie do wytoczenia powództwa i popieranie go w celu uzyskania ochrony praw podmiotowych własnych lub cudzych⁹³.
3. Koncepcja podziału na legitymację materialną (*legitimatío ad causam*) i legitymację formalną (*legitimatío ad processum*) ściśle wiąże się z dualistycznym rozumieniem strony. Legitymacja procesowa materialna przysługuje bezpośrednio podmiotom określonego stosunku prawnego, natomiast legitymacja procesowa formalna przysługuje osobie wykonującej określoną rolę, ale jednocześnie nie będącej stroną danego stosunku prawnego.
2. Źródłem legitymacji materialnej (*legitimatío ad causam*) jest stosunek prawny, wynikający z prawa materialnego, podczas gdy źródłem legitymacji formalnej (*legitimatío*

⁹² J. Jodłowski, w: J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2005, s. 203.

⁹³ J. Jodłowski, w: J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 203 i n.

ad processum) jest prawo podmiotowe (legitymacja formalna obok przysługującej równocześnie legitymacji materialnej) albo przepisy prawa materialnego bądź z procesowego (gdy legitymacja formalna występuje bez legitymacji materialnej)⁹⁴.

3. Legitymację procesową sąd musi brać pod uwagę z urzędu niezależnie od tego, czy strona podnieśli w tym zakresie zarzut, chodzi bowiem o przesłankę warunkującą przesądzenie przez sąd kwestii zasadności przedstawionego mu pod osąd roszczenia, a więc wynikającą z prawa materialnego przesłankę merytoryczną, a obowiązek stosowania przez sąd z urzędu prawa materialnego wynika z ogólnej zasady stosowania przez sąd z urzędu prawa materialnego do ustalonego w sprawie stanu faktycznego miarodajnego w chwili orzekania.

4. Konwalidacja legitymacji procesowej może nastąpić poprzez podmiotową zmianę powództwa, która może polegać na wezwaniu do procesu właściwego pozwanego (art. 195 § 1 i 2 k.p.c.), na zawiadomieniu o toczącym się procesie właściwego powoda w celu umożliwienia mu wstąpienia do procesu (art. 196 § 1 i 2 k.p.c.) oraz na wezwaniu osób niezapozwanych do wzięcia udziału w sprawie w charakterze pozwanych lub zawiadomieniu o toczącym się procesie osoby, których udział w sprawie w charakterze odpowiednio w charakterze pozwanych lub powodów jest konieczny. Konsekwencją wadliwego oznaczenia strony pozwanej (art. 194 § 1 k.p.c.), powodowej (art. 196 § 1 k.p.c.) lub nieuzupełnienia legitymacji procesowej łącznej (art. 195 k.p.c.) jest oddalenie powództwa⁹⁵.

5. Skutki braku legitymacji procesowej należy wiązać z jej charakterem prawnym, a tym samym z koncepcją legitymacji procesowej jako przesłanki materialnoprawnej lub przesłanki procesowej. W doktrynie i judykaturze dominuje pogląd, że brak legitymacji procesowej prowadzi do oddalenia powództwa i wynika to z przekonania, że źródłem uprawnienia do bycia stroną są przepisy prawa materialnego.

6. Na potrzeby debaty naukowej, przedstawione podglądy (zapoczątkowane poglądami wyrażonym w nauce przez T. Misiuk i J. Jodłowskiego) wraz z bogatą argumentacją⁹⁶ zdecydowanie przekonują do ich słuszności. Poglądy te z pewnością stanowią ważny postulat *de lege ferenda* w zakresie poszerzenia katalogu podstaw odrzucenia pozwu wobec braku legitymacji formalnej (*legitimatio ad processum*), której źródło wynika z ustawy. Niestety brak podstawy normatywnej skłania do postawienia tezy, że *de lege lata*

⁹⁴ J. Jodłowski w: J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie...*, s. 220.

⁹⁵ J. May, *Podmiotowe...*, s. 356 i n.

⁹⁶ Szerzej P. Grzegorzczak, *Legitymacja...*, s. 5 i n.

legitymację procesową zarówno materialną (*legitimatío ad causam*), jak i formalną (*legitimatío ad processum*) należy traktować jako podstawę do wydania wyroku oddalającego powództwo.

BIBLIOGRAFIA:

- Broniewicz W. (1963), Legitymacja procesowa, Łódź 1963 (maszynopis).
- Broniewicz W. (1963). *Podstawienie procesowe*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1963, z. 31, s. 145-166.
- Broniewicz W. (1996). *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1996, Wydawnictwo LexisNexis.
- Dolecki H. (2007). *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2007, Wydawnictwo LexisNexis.
- Dziurda M. (2019). *Szczególna zdolność sądowa*, Warszawa 2019, Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Gajda-Roszczyńska K. (2015). *Udział podmiotów innych niż materialnie uprawnione jako stron w procesie cywilnym a kryterium interesu prawnego*, Polski Proces Cywilny 2015, nr 3, s. 356-382.
- Grzegorzczak P. (2020) Legitymacja procesowa – pojęcie, funkcje i reżim procesowy, *Przegląd Sądowy* 2020, nr 2, s. 5-46.
- Jakubecki A. (2011). w: F. Zedler, A. Jakubecki, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011, Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Jędrejek G. (2019). *Legitymacja procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2019, Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Jodłowski J. (1987). w: J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1987, Wydawnictwo LexisNexis.
- Jodłowski J. (2003). w: J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2003, Wydawnictwo LexisNexis.
- Jodłowski J. (2005). w: Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2005, Wydawnictwo LexisNexis.
- Knoppek K. (2015). *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2015, Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Marciniak A. (2020). w: W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020, Wydawnictwo Wolters Kluwer.

- May J. (2013). *Obrona pozwanego w procesie cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013, Wydawnictwo LexisNexis.
- May J. (2021). *Interes prawny - przesłanka skuteczności, zasadności czy dopuszczalności powództwa o ustalenie stosunku prawnego lub prawa?*, w: Dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021, s. 145-167, Wydawnictwo C.H.Beck.
- May J. (2024). *Podmiotowe przekształcenie procesu w: Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym: podmioty postępowania*, t. 3A, System Postępowania Cywilnego, red. K. Flaga-Gieruszyńska i P. Osowy, Warszawa 2024, Wydawnictwo C.H.Beck.
- Michalska-Marciniak M. (2024). *Pojęcie strony w: Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym: podmioty postępowania*, t. 3A, System Postępowania Cywilnego, red. K. Flaga-Gieruszyńska i P. Osowy, Warszawa 2024, Wydawnictwo C.H.Beck.
- Misiuk T. (1972). *Udział organizacji społecznych w ochronie praw obywateli w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972.
- Obrębski R. (2016). *Zarys istoty zdolności sądowej w postępowaniu cywilnym*, Polski Proces Cywilny 2016, nr 1, s. 8-65.
- Obrębski R. (2017). *Zarys istoty legitymacji w procesie cywilnym*, Polski Proces Cywilny 2017, nr 4, s. 453-528.
- Sawczuk M. (1963). *Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1963, Wydawnictwo Prawnicze.
- Siedlecki W. (2003). w: W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, Wydawnictwo LexisNexis.
- Siedlecki W. (1958). w: J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1958, Polskie Wydawnictwo Naukowe.
- Waśkowski E. (1932). *Podręcznik procesu cywilnego*, Wilno 1932.
- Weitz K., *Charakter interesu prawnego jako przesłanki powództwa o ustalenie (art. 189 k.p.c.)* w: Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 656-682, Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Włodyka S. (1957). *Powództwo prokuratora w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1957, Wydawnictwo Prawnicze.

- Włodyka S. (1968) Podmiotowe przekształcenie powództwa, Warszawa 1968, Wydawnictwo Prawnicze.
- Zembrzuski T. (2017). Nieważność postępowania w procesie cywilnym, Warszawa 2017, Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Zieliński A. (2012). *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2012, Wydawnictwo C.H.Beck.